

życiowych, by wszystkie wolne chwile poświęcać nauce. Po swoim profesorze ks. J. Niklu (z Żór) przejął gorące przywiązanie do nauki Kościoła. Dlatego też wolał w wykładach i pracach publikowanych kwestie sporne ostrożnie omawiać i unikać głoszenia tez nie odpowiadających zasadom egzegezy katolickiej, której dopiero ostatnie oświadczenie papieża Jana XXIII i Pawła VI nadały nowy kierunek, chciał być zawsze w zgodzie z życzeniem Kościoła i z własnym sumieniem.

Chętnie popierał przez długie lata wydawnictwa biblijne ukazujące się w języku polskim i chętnie oddawał bezinteresownie swe prace do druku redakcjom *Collectanea Theologica* i *Ruchu Biblijno-Liturgicznego*, za co mu się należy serdeczne podziękowanie ze strony wydawnictw i czytelników. A ostatnio zasłużył się dobrze bibliście polskiej wydając obszerną *Historię Starego Testamentu*.

W swej skromności i ze względu na słaby stan zdrowia Ks. Jubilat zrezygnował ze wszystkich uroczystości kościelnych, ale setki uczniów, których miał w szkole średniej i w seminariach duchownych, pamiętało o nim i w modlitwach polecało Go dalszej opiece Bożej.

Zarząd Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz Redakcja RBL przesyłały Mu wyrazy czci i hołdu wyrażając życzenia obfitego błogosławieństwa i kierując ku Niemu słowa Num. 6, 24—26.

Ks. Marian Wolniewicz, Poznań

KS. PROF. DR. WITOLD GRONKOWSKI

W dniu 9 marca b.r. na cmentarzu Św. Piotra w Gnieźnie spoczęły zwłoki ś.p. Ks. Prof. Witolda Gronkowskiego, który zmarł nieoczekiwanie w Gnieźnie w 64 roku życia.

Witold Bernard Gronkowski, syn Augustyna i Jadwigi Górskiej, urodził się 20 sierpnia 1900 r. w Trzemesznie, pow. Mogiłno. Do gimnazjum uczęszczał w Gnieźnie. Jako uczeń sekundy wyższej oddziału klasycznego Państwowego Gimnazjum w Gnieźnie, zostaje powołany do wojska i 21. VI. 1918 r. przerywa naukę. Po zakończeniu wojny i złożeniu matury studiuje filozofię i teologię w Seminarium Duchownym w Poznaniu i Gnieźnie. W dniu 17 października 1926 r. przyjął święcenia kapłańskie z rąk Ks. Kardynała Augusta Hlonda. Dalsze studia uniwersyteckie odbył w Strassburgu, gdzie uzyskał doktorat Św. Teologii na podstawie rozprawy o mesjanizmie Ezechiela (*Le messianisme d'Ezechiel*, Strassbourg 1930). Biblistkę studiuje w Rzymie, w Papieskim Instytucie Biblijnym, który opuszcza w czerwcu 1933 r. z dyplomem licencjata nauk biblijnych. Od czerwca 1933 do lipca 1934 r. przebywa w Jerozolimie w Szkole Biblijnej (*Ecole Biblique de Jerusalem*). Tam spotyka Ks. Gronkowskiego o. M. J. Lagrange'a. Zarówno osoba, jak poglądy i metody badań słynnego dominikanina wywarły na niego wielki wpływ, ale nie skrepiły indywidualności. Jako profesor Ks. Gronkowski często wspominał swojego mistrza, cytował jego prace, podzielał poglądy lub z nimi polemizował; w jednym z ostatnich swoich artykułów o hebraizmach w J 8, 24b. 25b. 28 opracował sugestie o Lagrange'a.

W październiku 1934 r. obejmuje Ks. Gronkowski katedrę Pisma św. w Seminarium Duchownym w Poznaniu. Wykłada egzegezę Starego Testamentu, Wstęp do Pisma św. i archeologię biblijną. Nieco później prowadzi również wykłady i ćwiczenia w Instytucie Wyższej Kultury Religijnej w Poznaniu. Równocześnie pisze artykuły, recenzje i książki.

Kłeska wrześnieiowa wstrząsnęła Nim do głębi. W przedwczesnie postarzałym, przybitym księdzu, który w ostatnich dniach września 1939 r. pojawił się w Seminarium Poznańskim, z trudem rozpoznaliśmy Profesora, jeszcze przed kilku tygodniami pełnego werwy i życia.

Dnia 11 grudnia 1939 r. zostaje Ks. Gronkowski przymusowo wysiedlony z Poznania do Sokołowa Podlaskiego. W diecezji podlaskiej pracuje w duszpasterstwie jako wikariusz w Sokołowie, Niecieczy i znowu w Sokołowie. W r. 1943 ze względów zdrowotnych odmawia zgody na przeniesienie do Siedlec i opuszcza diecezję podlaską. W r. 1944 przebywa w Warszawie. Po zakończeniu wojny wraca do Wielkopolski. Obejmuje wykłady w Seminarjach Duchownych w Gnieźnie i Poznaniu oraz szereg stanowisk kościelnych w obu archidiecezjach. W Poznaniu pracuje jako cenzor ksiąg treści religijnej, egzaminator prosynodalny i profesor IWKR. W Gnieźnie jest rektorem analogicznego Instytutu, a ponadto promotorem sprawiedliwości ad universitatem caesarum w Metropolitalnym Sądzie Duchownym i Archidiecezjalnym, dyrektorem Związku Misyjnego Kleru. Pomimo wielu zajęć znajduje czas na pracę naukową i ogłasza kilkanaście artykułów. Na wniosek Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk zostaje mianowany jej członkiem na posiedzeniu zarządu Towarzystwa w dniu 19.2.1946 r. Jest również członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego.

Dnia 15.10.1947 r. Ks. Kardynał August Hlond, Prymas Polski mianuje go kustoszem Prześwieonej Kapituły Metropolitalnej w Gnieźnie.

Niestety, zdrowie podkopane w latach okupacji pogarsza się coraz bardziej. Lekarze stwierdzają poważną chorobę serca i zalecają dłuższy wypoczynek fizyczny i psychiczny. Pojawiają się też oznaki rozstroju nerwowego. Gruntowne leczenie staje się konieczne. Ks. Gronkowski przerywa zajęcia profesorskie (r. 1948), pracę naukową, a potem rezygnuje ze wszystkich urzędów i godności w diecezji i przechodzi na przedwczesną emeryturę. Poprawa zdrowia pozwala mu podjąć wykłady w studentacie Księży Salezjanów w Łądzie w latach 1956—1962 i wrócić do pracy pisarskiej, której nie przerwał do śmierci.

Zainteresowania Ks. Profesora Gronkowskiego skupiały się głównie na Starym Testamencie. Nie pomijał jednak również Nowego Testamentu. Zabierał głos na tematy aktualne, bronił np. semickiego pochodzenia Jezusa oraz katolickiego stanowiska wobec uprzedzeń do Starego Testamentu, wysuwanych przed wojną przez rasistowski antysemityzm, którego przejawów nie brakło też w Polsce. Sprawa Całunu Turyńskiego obudziła w Nim polemistę i wnikliwego krytyka.

Oprócz wspomnianej już pracy o mesjanizmie Ezechiela napisał Ks. Gronkowski studium o *Współczesności Abrahama z Hammurabim*, Poznań 1937 oraz przeznaczony dla szerszego kręgu czytelników *Wstęp ogólny do Pisma św.*, Poznań 1939, który ukazał się jeszcze dwukrotnie po wojnie (na powielaczu). Ponadto ogłosił przeszło 40 artykułów i recenzji w teologicznych pismach naukowych i w popularnych tygodniakach katolickich.

Najlepszy okres twórczości Ks. Profesora Gronkowskiego przypada na przedwojenne dziesięciolecie, w którym powstały trzy książki i ponad 20 artykułów i recenzji. Wśród nich znajdują się drobne prace o Samarytanach, ich gminie w Nablus i ofercie baranka wielkanocnego, o Domu Polskim w Jerozolimie, o obrazach żniwnych z Palestyny, o Golgocie — pisane w czasie pobytu w Palestynie. Późniejsze artykuły dotyczą narodzenia Chrystusa, odwiedzin królowej Saby u Salomona, talumudyzmu, czytania Pisma św., jego roli i znaczenia w liturgii. Wyraźnym śladem zainteresowania się księgą Ezechiela jest artykuł *De na-*

tura Ezechielis „vinculorum”. Spora jest liczba czasopism, z którymi Ks. Gronkowski współpracuje: *Ateneum Kapłańskie*, *Collectanea Theologica*, *Głos Kapłański*, *Wiadomości dla Duchowieństwa*, *Miesięcznik Kościelny Archid. Gnieźnieńsko-Poznańskiej*, *Mysterium Christi*, *Przewodnik Katolicki*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny*. Do tego okresu należą również powielane skrypty wykładów o Księdze Rodzaju, Jozuego, Sędziów, Rut, Psalmów, Ezechiela, Izajasza, Ozeasza, Amosa, Księgach Królewskich; z archeologii biblijnej i wstępu do Pisma św.

W powojennym dwudziestolecu wyróżnić można okres przedchorobowy i lata, w których poprawa zdrowia przyniosła powrót sił twórczych. Krótki okres przedchorobowy przynosi artykuły z zakresu kosmogonii biblijnej; jedyną poważniejszą pozycją z tego czasu jest artykuł o sensie zwrotu: *uczynimy człowieka na obraz i podobieństwo nasze*, Rodz 1, 26a, ogłoszony w *Ateneum Kapłańskim*. Z tych lat pochodzi również powielany skrypt wykładów teologii biblijnej Starego Testamentu.

Po pięciu latach całkowitego milczenia ukazują się artykuły z zakresu Nowego Testamentu, wyraźny ślad zainteresowania ewangeliami. Powstały one w wyniku pracy nad przekładem ewangelii. O zainteresowaniu Starym Testamentem świadczą rękopisy nie publikowanych nigdzie artykułów o powodach przeklęcia Chama, o tekście dotyczącym wieży Babel oraz uwagi na temat Joz 10, 12 a b. Główną jednak pracą tego okresu są przekłady ewangelii, Pięcioksięgu Mojżesza i Księgi Jozuego, dokonane z języków oryginalnych — dotąd nie opublikowane.

Wojna zniszczyła Ks. Prof. Gronkowskiemu warsztat pracy i uszczupliła podobnie jak choroba dorobek pisarski. Za największą stratę uważał Zmarły przypadek komentarza do księgi Ezechiela, opracowywanego przez kilka lat przedwojennych.

Ks. Prof. Gronkowski pracował powoli, lecz sumiennie. To, co pozostawił, stanowi dobrą robotę naukową. Nawet najsurowsi krytycy znajdowali słowa uznania dla Jego prac. Świadczą o tym recenzje. Książka o mesjanizmie Ezechiela wywołała wielkie zainteresowanie za granicą. Recenzje pojawiły się niemal we wszystkich poważniejszych pismach teologicznych francuskich o zasięgu krajowym i międzynarodowym. Pochlebnie również oceniano w Polsce studium o współczesności Abrahama z Hammurabim, *Rozprawa Gr. zasługuje na specjalną uwagę, jako praca solidna, w argumentacji mocna i rzeczowa; a pod względem metodycznym mogą ją wskazać jako przykład dla naszych pracowników*, pisał o nim Ks. Prof. Józef Archutowski¹. Ścisłość, zwięzłość i sumiennosc naukowca, przywykłego do ważenia każdego słowa i dociekania prawdy cechują także prace Ks. Gronkowskiego, przeznaczone dla szerokiego kręgu odbiorców.

Wielu Księży Archidiecezji Gnieźnieńskiej i Poznańskiej pamięta Ks. Prof. Gronkowskiego przede wszystkim jako sumiennego wykładowcę, dbałego o poziom nauczania i należyte przygotowania słuchaczy do naukowego myślenia. Dzielił się widzą chętnie, bo widział w niej drogę do prawdy, której odkrywanie, zgłębianie i głoszenie uważał za posłannictwo kapłana. Nie lękał się trudu w tej służbie i o jego potrzebie mówił otwarcie. Nie tylko mówił, ale także dawał przykład niezmiernie pracowitości. Bardzo trudne okoliczności, w jakich upłynęło Jego życie, sprawiły, że zostawił mniej dzieł niż się spodziewano i niż sam pragnął.

¹ *Przegląd Biblijny* 1 (1937) 191.

BIBLIOGRAFIA PRAC KS. WITOLDA GRONKOWSKIEGO

KSIĄŻKI I BROSZURY

Le mesianisme d'Ezechiel. These pour le doctorat en theologie. Strasbourg 1930, s. XVIII+202.

Rec.: *RevScRel* 1930, s. 731 n; Gaudel, *La vie catholique*, 1930; Düsseldorf, *Revue Benedictine* 1931, 166 n; *Polybiblion* 1932, 11; A. W. Irwin, *Journal of Religion* 11 (1931) 611 n; A. Condamin, *Revue Apologetique* 54 (1932, 1) 98 n; A. B. (arrois), *Revue Biblique* 41 (1932) 133 n; P. Synave, *Revue des Sc. Phil. et Theol.* 21 (1932) 96; G. Lambert, *NouvRevTheol* 59 (1932) 473 n; J. Levy S., *Rev Theol* 1932 479; *Jev. Quart. Rev.*, 1932, 434; *Revue Thomiste*, 1932, 502—511.

Współczesność Abrahama z Hammurabim w świetle danych biblijnych, filologicznych i historycznych. Poznań 1937. Druk. „Wzór” Warszawa, 8°, s. 45.

Rec.: J. Archutowski, *Przegląd Bibl.* 1 (1937) 190—193. Anonim, *Homo Dei* 6 (1937) 243; Ks. A. Klawek, *Collectanea Theol.* 9 (1933) 390 n;

Wstęp ogólny do Pisma św. Poznań 1939. Inst. Wyższej Kultury Religijnej. 8°, s. 95 (na prawach manuskryptu).

Wyd. 2-gie tamże, 1947 s. 83 (powielane).

Wyd. 3-cie tamże, br., (powielane).

ARTYKUŁY

U stóp Góry Oliwnej. Dom Polski w Jerozolimie. w: Ilustracja Polska 1932, nr 30, s. 4—5. 10.+ 8 fotografii.

Gdzie dotąd krwawe składają Jahwe ofiary, czyli o Samarytanach i ich górze świętej Garizim, w: Wiadomości dla Duchowieństwa (Poznań) 20 (1933) 99—103.

Gmina Samarytańska w Nablus. Tamże, s. 157—172.

Ofiara baranka wielkanocnego u Samarytan. Tamże 172—176.

Żywe obrazy zniwne z Palestyny do księgi Rut, w: Przewodnik Katolicki 39 (1933) 436—438 + 7 fotografii.
+ 12 fotografii.

De circuitu ambituque urbis Jerusalem secundum textum topographicos qui in Nehemiae libro inveniuntur, w: *Collectanea Theol.* 15 (1934) 174—216.

Golgota. Tamże. s. 583. 599—600 + 4 fot.; 40 (1934) 132—134. 148—149 + *Transeamus usque Bethleem*. Łuk 2, 15 w: *Mies. Kość. Archid. Gniezn. i Pozn.* 49 (1934) 379—384; 50 (1935) 26—31.

Tolle — lege... Tamże, 50 (1935) 172—174.

Dola i niedola palestyńskich fellachów. Tamże s 260—263.

Fiat lux, Gen 1, 3 i 1, 14—19 w: *Głos Kapł.* 9 (1935) 215—224.

Pismo św. w liturgii, w: *Mysterium Christi* 7 (1935/36) 149—171.

Odwiedziny królowej Saby u Salomona w świetle danych Biblii, legend abisyńskich i podań wschodnich, w *Mies. Kość. Arch. Gniezn. i Pozn.* 51 (1936) 241—254. 284—295.

Cedry libańskie, w: *Przewodnik Katolicki* 42 (1936) 665, fot. 3.

De natura Ezechielis vinculorum, (Ez 3, 16a. 22—27), w: *Collectanea Theologica* 16 (1937) 375—412.

Pierwszy zjazd polskich biblistów katolickich w Krakowie, w: *Ate-neum Kapł.* 39 (1937) 496—502.

Talmudyzm a chrześcijaństwo, w: *Mies. Kość. Archid. Gniezn. i Pozn.* 52 (1937) 68—74. 207—215. 287—296. 387—397; 53 (1938) 97—103, 223—228.

Jak należy poprawnie pisać: Beniamin czy Ben Jamin, Betlejem czy Betlehem? w: *Przegląd Biblijny* 2 (1938) 68—76.

Prace O. Lagrange'a w dziedzinie Starego Testamentu. Tamże 2 (1938) 145—173.

Czy Jezus był z pochodzenia Żydem? w: *Ateneum Kapł.* 41 (1938) 58—71.

Katolik wobec dzisiejszych uprzedzeń do Starego Testamentu, tamże 43 (1939) 225—245.

Chrzest Żydów w świetle nauki Kościoła, tamże 43 (1939) 435—458.

Czy według danych czterech ewangelij Chrystus był pochowany w Cautunie? Referat wygł. w dniu 12. 12. 1946 na posiedzeniu Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Streszczenie w *Sprawozdaniu Pozn. Tow. Przyj. Nauk* 13 (1945—1946) z. 2, s. 170—173. Całość — w maszynopisie s. 22.

Sens biblijny Hexameronu. (Gen 1, 1; 2, 4a), w: *Wiadomości Duszpasterskie* 2 (1946) z. 11, s. 5—7.

Sens biblijny zwrotu: „Faciamus hominem...” Gen 1, 26a, tamże, 3 (1948) 230—234.

Położenie raju. Gn 2, 10—14 w: *Wiadomości Archid. Gnieźnieńskiej* 2 (1947) 269—272.

Drzewa rajskie (Gen 2, 9). Tamże, s. 318—320.

Stworzenie Adama w świetle 2, 7. Tamże, s. 321—325. 358—363.

Stworzenie Ewy w świetle Gn 2, 18 i 21—25. Tamże 3 (1948) 50—55.

Czy nasz tekst Dziesięciorga Przykazań Bożych jest sfałszowany? Tamże, s. 88—102.

Trzy Maryje poszły... (słowa pieśni wielkanocnej). Tamże, s. 158—163.

Sens biblijny zwrotu: Uczynimy (człowieka) na obraz nasz Gn 1, 26 a, w: *Ateneum Kapłańskie* 48 (1948) 237—252. 451—469; 49 (1948) 19—32. 134—143.

In spiritu et veritate, Jn 4, 23. 24 w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 7 (1954) 194—204.

Nierozpoznane hebraizmy w Jn 8, 24b. 25b. 28 w: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 3 (1956) 321—333.

Trzy Maryje poszły..., w: *Wrocławski Tygodnik Katolików* (1957) nr 16, s. 3.

U grobu Pana Jezusa, w: *Przewodnik Katolicki* 47 (1957) 195—196.

U pustego grobu Zbawiciela, tamże s. 209.

Św. Józef — rzemieślnik. Tamże s. 223—224.

Dzisiejsza Palestyna, tamże s. 704.

Pierwsi goście małego Jezusa. Pasterze, Trzej Mędrcy ze Wschodu. Tamże, 48 (1958) 6—7.

Przyjacielu, jakże tu wszedłeś, nie mając szaty godowej? Mt 22, 12, w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 12 (1959) 24—28.

RECENZJE

Na marginesie nowego polskiego przekładu księgi Kohelet, w: *Głos Kapł.* 9 (1935) 126—129.

Tadeusz Zadarecki, Talmud w ogniu wieków. Warszawa (1936) Wyd. 2.

E. Król, Ziemia święta. Przewodnik dla pielgrzymów i turystów. w: *Ateneum Kapł.* 38 (1936) 410—415.

Kraków 1936. Tamże 39 (1937) 198—199.

Księgi Psalmów oraz Pieśni nad Pieśniami. Tłum. z Wulg. i oprac. Ks. Mikołaj Biernacki. Łódź 1937. Tamże 40 (1937) 212—216.

Stanisław Helsztyński, *Proroctwo Amosa*. (b. m. w.) 1936. Tamże 41 (1938) 189—193.

St. Styś, *Biblijne ujęcie stworzenia świata wobec nauki*. Lublin 1947, w: *Wiadomości Duszpasterskie* 3 (1947) 207.

Poznań

Ks. MARIAN WOLNIEWICZ

SP. KS. JÓZEF ARCHUTOWSKI

W bieżącym roku przypadają dwie rocznice wielkiego i zasłużonego dla bibliistyki polskiej profesora śp. ks. Józefa Archutowskiego. 60-siąta rocznica jego święceń kapłańskich, które otrzymał w 1904 r. z rąk arcbpa Szembeka, oraz 20-ta rocznica jego śmierci. Ks. prof. J. Archutowski zginął w Powstaniu Warszawskim w 1944 r.

Przy okazji należy nadmienić, że ks. prof. Archutowski był profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego, autorem licznych dzieł naukowych z dziedziny bibliistyki, oraz założycielem wychodzącego do 1939 r. pisma biblijnego pt. *Przegląd Biblijny*. Redakcja RBL poświęca ks. prof. Archutowskiemu specjalne wspomnienie pośmiertne w numerze 3 (1950), s. 164—173.

(Wer)

PISMO ŚWIĘTE W JĘZYKU HINDU

W miejscowości Alahabad w Indiach dobiegają końca prace nad przekładem Pisma św. na język Hindu. Pierwsze 10.000 egzemplarzy tego przekładu będzie gotowe przed rozpoczęciem Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego, który odbędzie się w dniach od 28 listopada do 6 grudnia br.

(Wer)

PISMO ŚWIĘTE W JĘZYKU GUJERATI

W początkach tego roku ukazało się w Indii Pismo św. w przekładzie na język Gujerati. Dodać należy, że wspomnianego języka używa tam kilka milionów ludzi. Tak więc do poprzednich Przekładów w językach: Hindu, Tamil Sanskryt i inne, przybywa obecnie jeszcze jeden nowy przekład.

(Wer)

PIĘCIOKSIĄG PO JAPOŃSKU

Ostatnio wyszedł z druku nowy komentarz i przekład Pięcioksięgi Mojżesza w języku japońskim. Opracował go książę Muekito, brat cesarza Japonii. Autor komentarza jest katolikiem.

(Wer)

50 LAT PRACY PIÓREM

W bieżącym roku ks. Henryk Weryński obchodził swoje 50-lecie pracy pisarskiej. Na wiosnę 1914 r. wydał swoją pierwszą broszurę pt. *Z dziejów Tabernakulum*. W tym czasie ukazał się też jego pierwszy